

ELMİ TƏDQİQAT

Beynəlxalq elmi jurnal

SCIENTIFIC RESEARCH
International scientific journal

www.aem.az

e-ISSN: 2789-6919

ELMİ QAYNAQLAR TEZİSLƏR TOPLUSU

**COLLECTION OF THESES ON
SCIENTIFIC RESOURCES**

Nərmin Arzu qızı Abbaszadə
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
magistrantı
nermin.abbaszade.22@gmail.com

DAXİLİ SAHMANDA ƏNƏNƏVİ ELEMENTLƏRİN DAŞIDIĞI FUNKSİYALARA NƏZƏRİ YANAŞMA

Açar sözlər: *antropologiya, mədəniyyət, təkamül təlimi, funksionalizm, relyativizm*

Key words: *anthropology, culture, evolution, functionalism, relativism*

Azərbaycan şəhərlərində evlərin daxili quruluşunun xüsusiyyətlərini tədqiq edərkən ənənəvi elementlərin müasir dövrdə daşdığı funksiyaları da gözədən keçirmək lazım gəlir. Bunun üçün antropoloji aspektdən funksiya anlayışına aydınlıq gətirmək lazımdır.

Bildiyimiz kimi, antropologiya elmində tarixən mövcud olan nəzəri cərəyanlar sözügedən problemə müxtəlif səpgidən yanaşmışlar. Məsələn, XIX əsrin ortalarında təşəkkül dövrünü yaşasayan Təkamül təliminin nümayəndələri bəşər tarixinin sadəcə mürəkkəbə doğru bir xətlə daim inkişafda olduğunu və ictimai tərəqinin bu prosesin əsas xüsusiyyəti olduğunu qeyd edirdilər. Cərəyanın ən məşhur və əsas nümayəndələrindən olan Edward Brunett Tylor 1871-ci ildə nəşr olunan “Primitive Culture” kitabında mədəniyyət və ya sivilizasiyanın insanın cəmiyyətin üzvü olaraq əldə etdiyi bilik, inanc, sənət əxlaq, qanun, adət-ənənə, maddi-mənəvi elementlər və digər ünsürlərin bir bütünü olduğunu irəli sürür (Tylor, 2016:32).

Tylorun antropologiya tarixində irəli sürdüyü iki mühüm ideya daim mübahisə doğurmuşdur. Onlardan tədqiqatımızla birbaşa əlaqəli olan məhz “mədəni qalıqlar” ideyasıdır. Alimin fikrincə, mədəniyyət tarixində formalaşmış bu və ya digər ünsür zaman keçdikcə dəyişir, yox olur və yaxud mövcudluğunu təmin edir. Mədəniyyətin daim inkişaf etdiyini və bunun sayəsində də müxtəlif dəyişikliklərin özünü biruzə verdiyini qeyd edən alimin irəli sürdüyü konsepsiyaya əsasən,

müasir dövrdə xalqların həyat fəaliyyətində onların inkişafının keçmiş mərhələlərinin izləri qalmaqdadır. O, bu elementləri keçmişin canlı şahidləri, “mədəni qalıqlar” adlandırırdı (Tylor, 2016:47). Yalnız Tylorun deyil, ümumilikdə təkamül cərəyanının nümayəndələrinin fikirlərini tədqiqatımız çərçivəsində təhlil etdikdə, belə qənaətə gələ bilərik ki, müasir evlərdə yer alan, dekorativ əhəmiyyət daşıyan mis, saxsı və gümüş qablar, qədimi silah alətləri, taxça, xurcun və s. elementlər funksional baxımdan istifadəsiz, mədəni qalıq hesab olunur. Lakin düzgün nəticə əldə etmək üçün sadəcə bir cərəyana müraciət etmək heç də doğru deyil.

XIX əsrin sonlarında klassik təkamülçülüyə əks olaraq yaranan Diffuzionizm cərəyanı cəmiyyətlərin və mədəniyyətlərin təlxətli və universal miqyasda inkişafına qarşı çıxırdı. Onlar bəşər tarixində mövcud olan mədəni nailiyyətlərin müəyyən mərkəzdə bir dəfə yaranaraq köç, işğal və ticarət yolu ilə digər ərazilərə yayıldığını, bəşəriyyətin mülkünə çevrildiyini irəli sürürdülər. Mədəni ünsürlərin zaman-məkan daxilində yer dəyişməsi diffuzionizmin əsas ideyalarından idi. Problemi diffuzionist mövqedən izah etsək, hazırda müasir interyerdə mövcud olan ənənəvi elementlər tarixən mədəni dairələrdə, areallarda yaranıb, müxtəlif yollarla yayılan və varlığını qoruyan elementlərdir.

Klassik təkamülçülükdə yaranan böhran nəticəsində formalaşan yeni cərəyanlardan biri də Funksionolizm və Strukturalizm idi. Funksionolizm cərəyanının nümayəndələri klassik təkamülçülərin irəli sürdüyü birxətli inkişafı rədd edirdilər. Onlar cəmiyyət həyatında bu və ya digər dövrün xüsusiyyətləri ilə bağlı müəyyən funksiya yerinə yetirən gerçəkliklərin mövcud olduğunu irəli sürürdülər.

Tylorun “Mədəni qalıqlar” nəzəriyyəsinə kəskin şəkildə qarşı çıxan bu cərəyanın tərəfdarları bildirir ki, cəmiyyətdə, insan həyatında funksiya malik olmayan, maddi və mənəvi baxımdan yararsız, mədəniyyətdə “sadəcə olaraq mövcudiyyət xatirinə var olan” heç nə yoxdur. Təbiətdə və insan həyatında nə varsa, onların müəyyən bir funksiyası var. Bu nöqteyi-nəzərdən də funksionolistlər insan mədəniyyətini bir tam kimi qəbul edib öyrənməyi təklif edirdilər. Funksionolizmin tərəfdarları mədəniyyət anlayışını funksional

orqanizm kimi qəbul edir, ayrı-ayrı tərkib hissələri qırılmaz tellərlə bağlı olduğunu və onları kompleks kimi nəzərdən keçirməyi təklif edirlər.

Tədqiqatımıza bu aspektdən yanaşsaq, dəyə bilirik ki, bəşəriyyətin maddi və mənəvi mədəniyyətində “artıq”, “mədəni qalıq” kimi mövcud olan heç nə yoxdur. Əgər interyerdə hansısa əşya funksiya yerinə yetirmirsə, öz-özünə, iz buraxmadan yox olub getmiş olardı. İnteryerdə mövcud əşyaları sadəcə təsvir etməklə kifayətlənmək olmaz, sözügedən ənənəvi elementin necə yaranması, hansı təyinatla istifadə olunması, necə dəyişməsi, funksiyası və s. faktları tətqiq olunmalıdır.

Funksionalizm bu və ya digər formada Sturukturalizm ilə bağlıdır. Funksionalizmlə strukturalizmin əsas fərqi ondadır ki, funksionalistlər mədəni artefaktların cəmiyyət daxilində daşdığı funksiyayı, strukturalistlər isə əksinə, məhz ilk növbədə hər hansı bir funksiyayı deyil, strukturun özünü ön plana çəkir.

Antropologiyada yaranan Mədəni relyativizim cərəyanı isə bütün mədəniyyətlərin bərabərhüquqlu olması ideyasını irəli sürürdü. Cərəyana əsasən, yaranmasından, inkişaf xüsusiyyətlərindən, dəyərlər sistemindən asılı olmayaraq hər bir mədəniyyət özlüyündə mürəkkəb bir sistemdir. Bu sistemin özünəməxsusluğu onun mövcud olmasının başlıca amilidir, mədəniyyətlərin müqayisə edilərək hansınınsa üstün və ya ibtidai adlandırılması düzgün deyil. Mədəniyyət daxilində mövcud olan hər bir ənənə, element özünəməxsus rol oynayır.

Mədəni antropologiya insan mədəniyyətini ümumi şəkildə öyrənən bir elmdir. Onun əsas vəzifəsi yalnız mədəniyyətlərin rekonstruksiyası deyil, eyni zamanda məntiqi cəhətdən faktların tədqiq olunması, sosial-mədəni normaların, inkişaf qanuna uyğunluqlarının müəyyənləşdirilməsidir. Bu baxımdan da evlərin daxili quruluşunun xüsusiyyətlərini tədqiq edərkən mədəni relyativizm cərəyanının prinsiplərini əsas götürmək məqsədəuyğun olar.

References

1. Tylor E.B. (2016), Primitive culture. USA: Dover pub